

KENNISLEER

Diderik Batens, *Menselijke kennis. Pleidooi voor een bruikbare rationaliteit*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1992, 271 blz., Bfr. 765, ISBN 90 5350 147 9

Een degelijke kennistheorie is broodnodig "om in verband met zo goed als alle problemen enige garantie te hebben dat we ze goed aanpakken" (Batens, 13). De meeste gangbare kennisstheorieën zijn echter 'volstrekt verouderd'. Batens' boek werkt enthousiast mee aan de herziening ervan.

Wat heet hier kennis? Ze heeft alles te maken met één der uitgangspunten van dit boek, met name dat mensen deelsystemen zijn van de werkelijkheid, "die pogen in deze werkelijkheid in te grijpen" (16). Wie zich over de kennis en over de betekenis en dynamiek ervan buigt, doet niets anders dan de efficiëntie nagaan van modellen en theorieën als basis van handelen, of stelt zelf voor hoe modellen en theorieën het best worden opgebouwd met het oog op het handelen. Kennistheorie is dus een normatieve theorie, die zich niettemin door middel van feitelijke gegevens over reële kennis kan verantwoorden.

Voorstellen en evaluaties van zulke efficiëntie van theorieën sluiten in dat beslissingen genomen worden. In de mate deze *verantwoord* worden zijn ze 'rationeel'. Een dergelijke rationaliteit is radicaal relatief: de argumenten der verantwoording en de basis ervan zijn steeds in een context gesitueerd, nooit definitief. Maar deze 'relatieve rationaliteit' is heel iets anders dan irrationaliteit. Batens heeft er een vurig pleidooi voor geschreven: relatieve rationaliteit is de enig mogelijke, de enige ook die we eigenlijk nodig hebben, zegt hij. "Niet-contextuele rationaliteit bestaat niet" (29).

Er zijn twee inleidende hoofdstukken. In het eerste wordt duidelijk gemaakt dat de huidige bloei van de snel evoluerende wetenschapsfilosofie tegelijk het ontoereikende van de traditionele kennistheorie heeft blootgelegd én de grote inspiratiebron is geworden voor de vernieuwing ervan. Het tweede stelt meteen wat volgens de auteur de kernvraag van de kennisleer is: de vraag naar de rationaliteit, dit wil zeggen naar "het verantwoord zijn van beslissingen (...) om iets te geloven" en, daarop steunend, "om iets te doen" (56).

Het eerste hoofddeel dient om 'puin te ruimen': traditionele opvattingen over kennis en wetenschap zijn onhoudbaar. Want het is gebleken dat noch in de waarneming en de theorievorming (de wetenschappen), noch in de logica en de wiskunde, *absolute zekerheid* bestaat of kan bewezen worden.

In de drie hoofdstukken van het tweede hoofddeel zet Batens zijn radicale theorie over een 'relatieve rationaliteit' systematisch uiteen. Kennis is niet uit zichzelf rationeel. Daarvoor is zij te pragmatisch, dat wil zeggen gebonden aan feitelijke kwaliteiten en situaties van de kennende instantie. Rationaliteit van kennis zal daarom steeds relatief zijn; maar daarom nog niet irrationeel. Rationeel wordt kennis dank zij verantwoordingsprocessen waaraan onze ken-beslissingen achteraf worden onderworpen. Het stoort niet dat verantwoordingsprocedures zelf uiteraard ook relatief blijven, als ze maar nooit stilvallen. (Hfst. 6).

Verantwoording van kennis is mogelijk dank zij *contextuele zekerheden*. Dat zijn zekerheden die binnen een bepaalde probleemsituatie niet betwijfeld moeten worden, gezien

de eigen aard van het probleem (bij voorbeeld een wetenschappelijk experiment). Twijfel erover kan natuurlijk wel, maar dan zitten we in een andere context. Zo'n context heeft vijf componenten: het op te lossen probleem, de deelnemers, de contextuele zekerheden, waar geachte relevante beweringen en tenslotte methodologische richtlijnen, waarden en normen. Hieruit volgt dat ook 'betekenis' en 'communicatie' een rol spelen in verantwoordingsprocessen. (Hfst. 7) Een eigen visie op de dynamiek van aanvaarding van beweringen sluit hierbij aan (Hfst. 8).

Dit hoofddeel wordt afgesloten met 'de structuur van ons kennissysteem'. Hiërarchische en holistische modellen voldoen niet. Ons kennissysteem is niet monolithisch, het bevat eerder *deelsystemen*, die niet eenvoudig hoeven samen te hangen.

Het boek besluit met een deel toepassingen en gevolgen. Toepassingen: specifieke problemen kunnen opgelost worden op het gebied van wetenschapsfilosofie, logica en taal, en ethica. De gevolgen verwijzen naar een pleidooi voor redelijkheid, dank zij deze nieuwe kennistheorie, op het vlak van autonoom denken, argumentatie en propaganda, opvoeding en tenslotte gelijkheid, vrijheid en democratie. De auteur is zich bewust hier vaak alleen suggesties te kunnen doen, gezien de diversiteit van de genoemde terreinen en de grotere competentie die daar telkens voor vereist is.

'*Menselijke kennis*' is een zeer rijk boek, met groot engagement geschreven, een promotiecampagne voor redelijkheid — van een nieuwe soort. Inspiratiebron is vooral de kennis zoals die in de *wetenschapsfilosofieën* indringend bestudeerd wordt. Juist dat bepaalt de belangrijkheid, maar wellicht ook een beperking van het boek. Het belang: een grondige kennis van logica en wetenschapstheorie laat Batens toe *het kennen* zondermeer opnieuw te bekijken en er een reële — maar geen simpele — rationaliteit voor aan te wijzen, tegen actuele berustende tendenzen van irrationaliteit of scepticisme in. (Het boek leest prettiger naarmate men vertrouwd is met de vele problemen en opvattingen van de hedendaagse logica en wetenschapsfilosofie, waarnaar voortdurend wordt verwezen.)

De beperking lijkt me diep te grijpen, maar is wellicht alleen maar mijn eigen mening. Batens maakt van het (natuur-)wetenschappelijk kennen het model van elke kennis. Kennen is dan een kwestie van oplossen van problemen; rationaliteit is het verantwoord zijn ervan binnen een concrete context. Aldus wordt redelijkheid de relatieve *zekerheid* van oplossingen voor problemen. Is redelijkheid zekerheid? Keert Descartes terug?

Batens stelt zich midden in een levende discussie op. Dat is een niet te overschatten verdienste. Het siert de uitgeverij Garant het 'onvoltooide' dat zo'n geëngageerde teksten eigen is niet alleen kansen te geven, maar zelfs met enthousiasme te promoten. Dat is levende filosofie.

Wilfried GOOSSENS